

קרע שנתאחה – מחלוקת רב סעדיה גאון ור' אהרן בן מאיר הרב חנוך טוביאס

לא רחוק היה - שעמודי הלוח היהודי יתמוטטו, והעם היהודי יתפצל לשתי מסגרות נפרדות. ובעוד אתה מיסב אל ישלחן הסדר', יאכל שכנך את שיירי הפיתה שלו, שכן לחשבוננו יחול ליל הסדר' רק בעוד יומיים; ובה בשעה שהינך עטוף בטלית וניצב ביראה בתפילת נעילה, יעסוק חברך במריטת עוף היכפרות'.

נשמע תסריט דמיוני פרוע; למרבה התדהמה, הייתה זו מגמה איומה שהחלה כבר להתגלגל במדרון, בעקבות מחלוקת רבי סעדיה גאון ורבי אהרן בן־מאיר, ונעצרה רגע אחד אחרי האחרון, בטרם צברה תאוצה.

מתי התרחש חלום בלהות זה? מי השתתף בו ומה היו מניעיו? וכיצד נבלמה הקטסטרופה? - על כך ועוד במאמר שלפנינו. הרקע ההיסטורי ולאחריו הדין ההלכתי.

סערה עזה ביותר, חריגה בעוצמתה, טילטלה את העולם היהודי כולו בשנת ד' אלפים תרפ"ב. בעין הסערה ניצבו גאוני וחכמי בבל ובראשם רבי סעדיה גאון למול רבי אהרן בן־מאיר גאון - ראש ישיבת ארץ־ישראל, שהתנגחו בהלכה אודות אחד היסודות החשובים ביותר על־פיו בנוי הלוח העברי.

הלוח' הוא העצב הרגיש ביותר בגוף האומה. הוא זה שמאגד את היחידים הרבים לעם אחד, החוגג את מועדיו ומקיים את מצוותיו בתאריך אחד קבוע. הויכוח אודות הלוח, כמו כל טיפול בעצב חשוף ורגיש, זיעזע את העולם היהודי, ומשלא הוכרע - התפתחה מחלוקת חריפה שהבקיעה את העם היהודי לשניים: באותה שנה, שנת ד' אלפים תרפ"ב, יהודי ארץ־ישראל הסבו ביום ראשון לליל הסדר, ואילו יהודי בבל אכלו באותו יום ואף למחרתו חמץ, ואת מצוות החג קיימו רק ביום שלישי.

מזמן מתן־תורה ועד קרוב לתקופת האמוראים היו קובעים את החודשים והשנים על־ידי בית־דין שנוקק לעדי ראייה. דרך זו היתה נהוגה עד שנת ד' אלפים קי"ט לבריאה. בתקופה ההיא נתמעטו הסמוכים ועמדה להתבטל הסנהדרין, לכן עמד הלל הנשיא (האחרון בשושלת הנשיאות לבית רבי) וביטל את הקידוש על־פי הראייה, ותיקן את הלוח שבידינו. לוח זה בנוי על־פי חישובים אסטרונומיים וכללים הלכתיים.

כחמש מאות ושישים שנה נהגו בני בבל ובני ארץ־ישראל לקדש חודשים ולעבר שנים על־פי אותו הלוח, ללא כל הבדל ביניהם - עד אותה שנה, תרפ"ב.

כבר בקיץ תרפ"א, בעת שהותו של רבי סעדיה גאון בעיר חלב (Aleppo) בירת ארם־צובא, הגיעה לאוזניו השמועה מארץ־ישראל הסמוכה כי בכוונתו של בן־מאיר להכריז על שנת תרפ"ב כשנה "חסרה" (בת 353 ימים) וחודשי חשון וכסלו יהיו בני 29 יום, בעוד שעל־פי החשבון המקובל והנהוג כבר מאות שנים - שנה זו אמורה להיות שנה "שלימה" (בת 355 ימים), וחודשי חשון וכסלו יהיו בני 30 יום.

רס"ג החל מיד להתכתב עם בן־מאיר בנסיון להניעו ממתשבתו לבל יסטה מן החשבון המקובל. הוא האמין כי עלה בידו לשכנע - למעשה, בן־מאיר לא השתכנע.

בראשית שנת תרפ"ב, כמנהגם מידי שנה, התאספו יהודי ארץ־ישראל ביום הושענא־רבה על הר הזיתים, לתפילה ולתקנות הציבור - במעמד זה הכריז בן־מאיר, קבל עם ועדה, שהשנה הנוכחית חסרה, חשון וכסלו חסרים, וחג הפסח הבא יחול ביום ראשון.

עד מהרה הגיעה הידיעה לבבל. באותה עת שהה רס"ג בבגדד, ובעצה אחת עם חכמי בבל יצא נגד קביעתו של בן־מאיר. רס"ג אמנם לא היה מקומי, מוצאו ממצרים, ועדיין מוכתר היה רק בתואר "אלוף" (רק כ־7 שנים לאחר־מכן, בחודש אייר תרפ"ח, עלה על כס הגאונות בבבל - והוא בן 46), אולם כשרונותיו הברוכים ועוז רוחו הציבוהו ב'חוד החנית', והוא זה שריכז בבבל את הפעולות שנועדו להדוף את רעיונותיו של בן־מאיר.

יהדות בבל באותה תקופה לא היתה מאוחדת - ישיבת פומפדיתא היתה מפולגת מישיבת סורא, ולישיבת פומפדיתא עצמה היו שני ראשי ישיבה, רב מבשר (בר קיומי) שמונה על־ידי בני הישיבה ורב כהן־צדק (בר יוסף) שמונה על־ידי ראש הגולה. אך בנושא זה - התאחדו כולם סביב אישיותו האבטורית של רס"ג. עובדה זו נוצלה על־ידם להבהיר את עוצמת ההתנגדות לבן־מאיר: "...כי ראש הגולה יעזרהו־קדושינו, וגם ראשי ישיבות כולם יתמכס־משגבנו, וכל האלופים, וכל החכמים, ותלמידיהם - שוין

בדבר הזה, כי המה [חודשי חשון כסלו] שלמין והפסח בשלישי, ואין בינינו חלוקה, ואין פרץ, ואין יוצאת, ואין צוחה ברחובותינו".

שלוש איגרות הריץ רס"ג - מבבל - לבן-מאיר, שהשיב עליהן באגרות משלו ומיאן לחזור בו. במקביל, התנהל קרב עיקש על דעת-הקהל-היהודי העולמית. בן-מאיר שלח אגרות ופרסם את קביעתו בקהילות ישראל בעולם. ולעומתו, שלח רס"ג אגרות אל אותן קהילות, בכדי למנוע נהייה אחר שיטת בן-מאיר.

בתחילה סברו חכמי בבל שניתן יהיה לשנות את דעתו של בן-מאיר, אך ככל שנקף הזמן, ומאגרת לאגרת, התברר שבן-מאיר מתחפר בעמדתו. לאחר המכתב השלישי ותשובת בן-מאיר עליו, הבינו כי המחלוקת לא תוכרע - ומכאן ואילך, דרכיהם נפרדות... המלחמה נעתקה אל הזירה השניה, הכלל עולמית.

ניתן לשער, כי בהיותו ראש ישיבת ארץ-ישראל, נהנה רבי אהרן בן-מאיר ממעמד רם והשפעה ציבורית רחבה מאד, במיוחד בנושא קביעת השנים. ומכך חשש רס"ג - לכך חיבר "ספר זיכרון", היא מגילה המגוללת את מעשיו של בן-מאיר, ותעודתה: למען "... תכתב בספר עקשות המחשיך, שהיה אהרן, ואל ינקשו בפחזותו". רס"ג משתמש במליצת-בוז כלפי 'בן-מאיר' ומכנהו 'המחשיך', ושולח לעברו עקיצה 'שהיה אהרן' - וממנו מתבקש לרדוף שלום ולאֶחָד, ולא לפלג את העם. מליצות מעין אלו זרועים לארכה של המגילה כולה. מגילה זו, עשויה פסוקים פסוקים ומוטעמת בטעמים ונתקנה על-ידי רס"ג לקראה בסוף חודש אלול לקראת ימי החגים. באותה שנה נקראה המגילה בציבור ביום הכניסה, יום שני, כ' אלול (-לחשבון בני בבל; לחשבון בני ארץ-ישראל היה זה כ"ב אלול).

את הפרשה כולה, לפרטיה, העלה רס"ג על ספר מיוחד - "ספר המועדים", שאך קטעים בודדים ממנו נשארו. חיבור זה מתייחס ליסודות הלוח העברי בכלל, ומפריך את טענותיהם של כל אלו שביקשו לקעקע יסודותיו.

סיומה של המחלוקת, מרשים לא פחות. המחלוקת התייחסה אל השנים תרפ"ב, תרפ"ג, תרפ"ד. פיצול של שלוש שנים, בנושא כל-כך מהותי - קיום מועדיו וצומותיו של העם, הוא עמוק דיו בכדי לקרוע את העם לשניים, לדורות עולם. ואכן פרשיה זו יכולה בהחלט להרשם כהמחלוקת המסוכנת ביותר בהיסטוריה היהודית - שלא רק איימה על שלימות העם היהודי, אלא הצליחה לשסע אותו בפועל.

ומפלאי תמים דעות - סיומה המפתיע של המחלוקת. כשנתיים, התכתשו יהודי בבל ויהודי ארץ-ישראל, והתבדלו אלו מאלו. ולפתע פתאום, כנראה בעקבות מותו של רבי אהרן בן-מאיר, השתתקו הקולות, הוראתו של רבי סעדיה גאון פשטה בכל קהילות ישראל, והמחלוקת שקעה במהירות וכמעט לא הותירה רישום. איחוי הקרעים היה כה מושלם, עד שלא הותיר אחריו אפילו צלקת קלה. קרוב לאלף שנים לא ידעו אודות המחלוקת.¹ רק במאה השנים האחרונות, עם גילויי הגניזה הקהירית, נתגלו מסמכים השופכים אור על פרשיה זו, ואלה היוו כר נרחב להיסטוריונים ולאסטרונומים שדלו את המחלוקת מתהום הנשיה, חקרו אודותיה וכתבו עליה רבות.

מה היה סלע־המחלוקת?

- במשפט אחד: המחלוקת היתה סביב השאלה - מהו גילו המדויק של 'מולד זקן'?

יסודות הלוח העברי

להבנת הדברים, נרחיב מעט בהבנת מבנה הלוח העברי: נדמה את הרכבת הלוח לבנין רב-קומות הנבנה מן המסד. קומת היסוד, היא - ידיעת מועד "מולד הלבנה"². מעליה - הקביעה באיזה יום בשבוע יחול ראש־השנה. הנדבך הבא, הוא - הקביעה האם

-
1. אמנם נותרו עקבות בודדים, אך אלה לא היו ברורים דים, וגם לא ידועים אלא למתי מעט. בתשובת רב האי גאון ('אוצר הגאונים' למסכת ראש־השנה עמוד 21) נזכר ברמז: "ובדבר זה טעה אהרן בן-מאיר בשנת [אלף] רל"ה [לשטרות]; היא שנת ד' תרפ"ד לבריאת העולם. לאמיתו, כבר שלוש שנים קודם פרצה המחלוקת, אלא שהמחלוקת היתה סביב קביעות שנת תרפ"ד וממנה הושלך לקביעות השנתיים הקודמות תרפ"ב - תרפ"ג, כפי שיבוא להלן]... ולא ידע הדבר". אך מתוך דברי התשובה לא ברור - מהו הדבר שבו טעה, ואותו לא ידע, בן-מאיר. ואין שום איזכור למימדי המחלוקת. במקורות זרים, השמחים לאידנו, נזכרה המחלוקת בצורה ברורה יותר: בכתביו של הקראי סהל בן-מצליח (ראה ערכו ב'אוצר ישראל') בויכוחו נגד רבי יעקב ב"ר שמואל תלמיד רס"ג (נדפס לראשונה על-ידי חוקר ספרות הקראים שמחה פינסקר בספרו 'ליקוטי קדמוניות' עמוד 36). ובספרו של ההיסטוריון הנוצרי-סורי אליה איש-נציבין (נדפס לראשונה על-ידי Baethgen בספרו 'Fragmente syrischer und arabischer Historiker', Leipzig 1884, P. 84). נעיר, פרטים אחדים מן המתואר כאן שנויים במחלוקת חוקרי הדורות. כותב הטורים לא בא להכריע בין הדעות, כי אם לפשט ולתת תמונה אחידה וברורה בפני הקורא.
 2. הירח חג סביב כדור־הארץ במסלול חודשי. במהלך מסלולו ישנה נקודה שבה נמצא הירח בין כדור־הארץ לשמש - זהו רגע המולד.

שנה זו סדורה, חסרה, או שלימה. אלה הן קומות הקרקע, עליהן מתנשא בנין ה'לוח' ומעפיל.

ראשית לכל, מחשבים את מועד "מולד הלבנה". זהו חישוב פשוט וקל!³ יש להצטייד במספר נתונים קלים לזכירה, ולחשב.

הנתון הבסיסי הוא, שפרק הזמן שבין מולד למולד⁴ הוא: 29 ימים, 12 שעות ו-793 חלקים⁵ (את השעה חילקו ליחידות-זמן הנקראות "חלקים"; בכל שעה 1080 חלקים⁶). ובלשון התוכנים⁷: כ"ט"י"ב-תשצ"ג, כלומר: כ"ט ימים, י"ב שעות, תשצ"ג חלקים.⁸ אך כיון ש"אין אנו מחשבין לידע מניין הימים [שבין מולד אחד למשנהו], אלא לידע באיזה יום מימי השבוע, ובאיזה שעה, ובאיזה חלק יהיה המולד"⁹, 'משליכים' את מנין הימים המשלימים לכדי שבועות שלימים. מכאן חישוב¹⁰ ומצאו מספר נתוני-עזר: א. שארית חודש, היינו פרק הזמן, על-פני ימות השבוע, שבין מולד אחד למשנהו, הוא: א"י"ב-

-
3. "זה החשבון... שאנו מחשבין בו היום - אפילו תינוקות-של-בית-רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים" - לשון הרמב"ם הלכות קדוש החודש פרק אחד-עשר הלכה ד.
 4. ראוי לציין: רבים טועים, או לפחות אינם מדויקים, ואומרים שממולד אחד למשנהו משלים הירח הקפה של 360 מעלות סביב כדור-הארץ. וזו טעות! כיון שגם השמש חגה סביב כדור-הארץ (או כדור-הארץ סביב השמש - אלו הן שתי גישות אסטרונומיות) במסלול שנתי. וכשישלים הירח הקפה הוא לא ימצא בין כדור-הארץ לשמש, שהרי במשך אותו זמן גם השמש נעה במסלולה כ-27.5 מעלות. כדי להגיע לרגע המולד הבא, על הירח לחוג כ-390 מעלות.
 5. פרק הזמן שאורך לירח להשלים מעגל ולשוב אל אותה נקודה, יחסית לכוכבים, מכונה באסטרונומיה - "החודש הסינודי". לחודש זה אין שום משמעות הלכתית, ואילו פרק הזמן שאורך לירח להגיע שוב לנקודת המולד, ארוך יותר בכיומיים, ומכונה - "החודש הסינודי".
 6. 793 חלקים שוים ל-44 דקות, 3 שניות ו-1/3 השניה.
 7. הגאון רבי יוסף-חיים זוננפלד זצ"ל, רבה של ירושלים, מצא רמז נאה ל-793 החלקים: "עשה ירח למועדים" (תהילים קד-יט) בגימטריה 793.
 8. הרמב"ם (הלכות קידוש החודש פרק ו הלכה ב) מנמק: "ולמה חלקו את השעה למנין זה? לפי שמנין זה יש בו - חצי, ורביע, ושמינית, ושליש, ושתות, ותשיע, וחומש, ועישור". אולם יש לעיין בדבריו, היות ויש מספר קטן יותר והוא: 360, המתחלק גם הוא בכל המספרים (ב-2, 3, 4, 5, 6, 8, ו-9) פרט ל-7.
 9. הגר"א מעלה נימוק פשוט ומשכנע יותר: השבר 793/1080 אינו מצטמצם במספר קטן יותר! (המדפיסים הביאו דבריו בתחילת הכרך הראשון של שלחן-ערוך אורח-חיים).
 10. התוכנים, הם אלה העוסקים בחכמת ה'יתכונה' - אסטרונומיה.
 11. רמב"ם שם הלכה ג.
 12. לשון הרמב"ם שם הלכה ט.
 13. הערה כללית הנוגעת לכל החישובים דלהלן: את המספרים המתקבלים מתוך החישובים - יש לצמצם, כדי להגיע לתוצאה הסופית. היינו: כל 1080 חלקים מסירים ממנין החלקים ומוסיפים תחתם שעה אחת במנין השעות; כל 24 שעות מסירים ממנין השעות ומוסיפים תחתם יום אחד במנין הימים; כל 7 ימים 'משליכים' ואין מתייחסים אליהם בחישוב הזה.

תשצ"ג.¹¹ ב. שארית שנה פשוטה, היינו פרק הזמן, על-פני ימות השבוע, שבין מולד חודש אחד למולד חודש מקביל בשנה הבאה, כשהשנה הנוכחית בת 12 חודשים, הוא: ד-ח-תתע"ו.¹² ג. שארית שנה מעוברת, היינו פרק הזמן, על-פני ימות השבוע, שבין מולד חודש אחד למולד חודש מקביל בשנה הבאה, כשהשנה הנוכחית בת 13 חודשים, הוא: ה-כ"א-תקפ"ט.¹³ ד. שארית מחזור¹⁴, היינו פרק הזמן, על-פני ימות השנה, שבין מולד חודש אחד למולד חודש מקביל במחזור הבא (היינו בעוד 19 שנים), הוא: ב-י"ו-תקצ"ה.¹⁵ נתון נוסף שיש לזכור הוא, ש"מולד הלבנה" הראשון (בבריאת העולם) ממנו אנו מונים, היה: ביום שני, 5 שעות ו-204 חלקים. ובלשון התוכנים: ב-ה-ר"ד.¹⁶

עם הנתונים הללו, נקבל את מועד "מולד הלבנה" על-ידי מספר פעולות כפל וחילוק פשוטות.¹⁷

-
11. יום אחד, 12 שעות, 793 חלקים. תוצאה זו התקבלה לאחר ש'הושלכו' 28 ימים (שהם ארבעה שבועות שלימים) מתוך כ"ט-י"ב-תשצ"ג.
 12. ארבעה ימים, 8 שעות, 876 חלקים. תוצאה זו התקבלה לאחר ש- א"י-ב-תשצ"ג הוכפל ב-12.
 13. חמשה ימים, 21 שעות, 589 חלקים. תוצאה זו התקבלה לאחר ש- א"י-ב-תשצ"ג הוכפל ב-13. או במילים אחרות: לאחר שהוסיפו א"י-ב-תשצ"ג (שארית חודש אחד) על ד-ח-תתע"ו (שארית 12 חודשים).
 14. מחזור שנות הלבנה - זו סידרה של 19 שנים, שמתוכם מעברים 7 שנים על-פי סדר קבוע מראש (השנה ה- 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19. וסימנם: ג-ר-ח א-ד-ז-ט); בדרך זו מתקנים את הפיגור של שנות הלבנה (354 ימים) אחר שנות החמה (365 ימים) ומשויים בינם. (מחזור של 19 שנים - הוא בן 6939 ימים ועוד מעט, ללבנה ולחמה כאחד). רמב"ם שם הלכה י.
 - מחזור שנות הלבנה, המבוסס על מידע מדויק בתכלית על מהלך הלבנה, היה ידוע לחכמי ישראל הרבה לפני שידעו ממנו חכמי אומות-העולם, ונתקיים בנו: "כי היא חכמתכם ובינכם לעיני העמים" (דברים ד-ו). רבינו דון-יצחק אברבנאל בפירושו על התורה (שמות, פרשת בא, פרק יב, על הפסוק "החודש הזה לכם", ד"ה "הלימוד השלישי") מספר כי כאשר נודע לבטלמיוס היוני (אסטרונום ידוע בתקופתו של רבינו הקדוש, התגורר באלכסנדריה שבמצרים, וחבר את הספר 'אלמגסט', שהיה ספר יסוד באסטרונומיה העתיקה) על מחזור ה-19 שנה, "הפליג לשבח ולפאר מי שהמציא זה המחזור, וכתב שזה יוכיח שהיתה ביניהם נבואה".
 15. שני ימים, 16 שעות, 595 חלקים. במחזור שנות הלבנה (19 שנים) ישנם 235 חודשים, $235 = (7 * 13) + (12 * 12)$. התוצאה של ב-י"ו-תקצ"ה, אס-כ, התקבלה לאחר ש- א"י-ב-תשצ"ג הוכפל ב-235. או במילים אחרות: לאחר ש- ד-ח-תתע"ו הוכפל ב-12, ו- ה-כ"א-תקפ"ט הוכפל ב-13, וחיברו בין שתי התוצאות.
 16. רמב"ם שם הלכה ח. מולד ב-ה-ר"ד - הוא "מולד תוהו", כלומר: מולד תיאורטי של חודש תשרי שנה אחת קודם בריאת העולם. ומדוע מונים ממנו? שתי שיטות נאמרו בזה: תוספות (במסכת ראש-השנה ח ע"ב ד"ה "לתקופות") והגרי"א (בהשמטות מביאורו לחושן-משפט סימן סז). וראה מה שכתב בחזון-איש אורח-חיים סימן קלט אות ה; וכל זה נתבאר היטב ב'תפארת בניס' לאאמו"ר הגאון רבי משה מרדכי טוביאס שליט"א, סימן טז עמודים צג - צה.
 17. מחשבים את מנין המחזורים שחלפו מאז בריאת העולם (מנין המחזורים שחלפו = 19 / השנה הנוכחית), ואגב כך נדע גם את מיקומה של השנה הנוכחית במחזור הנוכחי. לדוגמא: שנת ה' אלפים

השלב השני, הוא: קביעת היום מימות השבוע שבו יחול ראש־השנה. על־פי מועד "מולד הלבנה" איננו יכולים לקבוע את היום כראש־השנה; יש לבחון את יום ה"מולד" על־פי כללי "ארבעת הדחיות". בכדי לסייע בזכירת ארבעת הכללים הללו, ניסחו את "ארבעת הדחיות" בקיצור ובחרוזים: "לא אָדוּ - ראש / מולד זקן - בל תדרוש / ג־ט ר"ד בשנה פשוטה - גרוש / ב־ט"ו תקפ"ט אחר עיבור - עקור מלשוש".¹⁸

הדחיה הראשונה והמפורסמת, היא: "לא אָדוּ - ראש". כלומר, כשמולד הלבנה חל בימים ראשון, רביעי, ושישי (שהם: א, ד, ו) נדחה ראש־השנה מיום המולד ליום המחרת.¹⁹ הדחיה השנייה, היא: "מולד זקן - בל תדרוש". כלומר, כשמולד הלבנה חל בשעות היום המאוחרות (לאחר חצות היום), הוא "זקן", וראש־השנה נדחה ליום המחרת.

מדחיה זו, של "מולד זקן". נגזרות שתי דחיות נוספות, הדחיה השלישית והרביעית. הדחיה השלישית, היא: "ג־ט ר"ד בשנה פשוטה - גרוש". כלומר, כשמולד הלבנה חל ביום שלישי, 9 שעות, ו־204 חלקים, שסימנם: ג־ט־ר"ד, נדחה ראש־השנה מיום המולד ליום חמישי. במקרה זה, הדחיה אינה ליום המחרת, שכן אין קובעים ראש־השנה ביום רביעי, אלא מדלגים למחרת־מחרתו, הוא יום חמישי. כאמור, דחיה זו באה כתוצאה מדחיית "מולד זקן", הכיצד? כשמולד הלבנה של חודש תשרי, שנה זו, חל ביום שלישי, 9 שעות, 204 חלקים (ומעלה), הרי שמולד הלבנה של חודש תשרי בשנה הבאה יהיה "זקן" ויחול ביום שבת, 18 שעות (ומעלה).²⁰ וכיון שכך, ראש־השנה (של השנה הבאה) ידחה ליום שני. הרי שראש־השנה של שנה זו ביום שלישי וראש־השנה של השנה הבאה ביום שני - ובתווך: 356 ימים. זהו אורך־שנה שאיננו רשאים לאפשר! אורכה של השנה די מוגבל. איננו יכולים למתוח או לקצר את גודלה של השנה כאוות נפשנו. מנין ימות השנה יכול לנוע בשנה פשוטה - בין 353 ימים בשנה "חסרה" ועד 355 ימים בשנה "מלאה", ובשנה מעוברת (שמתווסף בה חודש אדר ראשון שהוא בן 30 ימים) - בין 383

תשס"ד - מחלקים 5764 ב־19, התוצאה היא: 303 ושארית 7 (19/7 = 303 / 19 = 5764). כלומר: 303 מחזורים חלפו, ושנה זו היא השביעית במחזור ה־304.

מכפילים "שארית מחזור" במנין המחזורים; מוודאים כמה שנים פשוטות וכמה מעוברות חלפו מאז תחילת המחזור הנוכחי (שהרי השנים המעוברות מיקומן קבוע מראש - ג־ו־ח א־ד־ז־ט); מכפילים "שארית שנה פשוטה" במנין השנים הפשוטות; מכפילים "שארית שנה מעוברת" במנין השנים המעוברות; מחברים את התוצאות; ומוסיפים למולד הראשון - ב־ה־ר"ד.

18. ראה 'שבילי־דרקיע' לבעל היתפארת־ישראל, הנדפס במשניות ריש סדר מועד, פרק א אות יא.

19. בסיבת הדחיה זו, ראה מחלוקת רמב"ם וראב"ד בהלכות קידוש החודש פרק ז הלכה ז.

20. תוצאה זו התקבלה לאחר שהוסיפו ד־ח־תע"ו (שארית שנה פשוטה) ל- ג־ט־ר"ד (המועד הנוכחי).

ימים בשנה "חסרה" ועד 385 ימים בשנה "מלאה", לא פחות ולא יותר.²¹ כדי להתגבר על אורך-שנה בלתי רצוי קבעו את הדחיה של: "גִּטְרִיד בשנה פשוטה - גרוש". אם נדחה את ראש-השנה של שנה זו ליום חמישי, תתקצר השנה ותעמוד על 354 ימים, "כסדרה".

מאותה סיבה נקבעה הדחיה הרביעית: "בִּטְוִיתִיקִיט אחר עיבור - עקור מלשרוש". אם מולד הלבנה של חודש תשרי שנה זו, שהיא לאחר שנה מעוברת, חל ביום שני, 15 שעות, 589 חלקים, הרי שמולד החודש המקביל בשנה הקודמת היה "זקן", ביום שלישי, 18 שעות.²² וכיון שכך, נדחה ראש-השנה שלו ליום חמישי. הרי שראש-השנה של השנה הקודמת ביום חמישי וראש-השנה של שנה זו ביום שני - ובתווד: 382 ימים. וזו שנה קצרה מדי. גם כאן, כדי להתגבר על אורך-שנה בלתי רצוי קבעו את הדחיה של: "בִּטְוִיתִיקִיט אחר עיבור - עקור מלשרוש", ודוחים את ראש-השנה ליום שלישי, והשנה שחלפה תהיה בת 384 ימים, "חסרה".

סלע המחלוקת

סביב הכלל של "מולד זקן" התפתחו חילוקי הדעות בין רס"ג ובן-מאיר. המחלוקת אמנם התלקחה בשנת ד' אלפים תרפ"ב, אך זו היתה כבר תוצאה. הויכוח עצמו היה על קביעת יום ראש-השנה של שנת ד' אלפים תרפ"ד - מולד הלבנה של חודש תשרי באותה שנה היה ביום שבת, 18 שעות (חצות היום), ו-237 חלקים (זי"ח-רל"ז).

על-פי המסורת המקובלת - גילו של "מולד זקן" הוא 18 שעות. מולד תשרי שחל לאחר חצות היום, הוא "מולד זקן", וראש-השנה נדחה ליום המחרת. ובמקרה זה, גם ביום המחרת, יום ראשון, לא ניתן לקובעו שכן "לא אָדוּ - ראש", והוא נדחה ביומיים, ליום שני. בן-מאיר, בהיותו נצר לשושלת הנשיאות בארץ-ישראל, טען למסורת עתיקה אחרת אשר בידי האומרת שאין המולד "זקן" עד שימלאו לו 18 שעות ו-642 (תרמ"ב)

21. מנין ימי החודש קבוע מראש, חודש אחד מלא (30 ימים) וחודש אחד חסר (29 ימים). על-פי הסדר הבא: ניסן - 30; אייר - 29; סיון - 30; תמוז - 29; מנחם-אב - 30; אלול - 29; תשרי - 30; טבת - 29; שבט - 30; אדר - 29. פרט לחודשים חשון וכסלו שמנין ימיהם משתנה. פעמים חודשים אלה "חסרים" (בני 29 ימים), פעמים שהם "כסדרן" (חשון - 29; כסלו - 30), ופעמים שהם מלאים (בני 30 ימים).

22. תוצאה זו התקבלה לאחר שהסירו ה"כ"א-תקפ"ט (שארית שנה מעוברת) מ-בִּטְוִיתִיקִיט (המועד הנוכחי).

חלקים. נמצא איפוא, שמולד תשרי של שנת תרפ"ד אינו "זקן", וראש־השנה אינו נדחה אלא נקבע ביומו, בשבת.²³

זהו מוקד הויכוח - האם ראש־השנה של שנת תרפ"ד יקבע בשבת או ידחה ליום שני. מכאן מתגלגלים הדברים מעצמם ומשליכים גם על השנתיים הקודמות. לפי הקביעה של רס"ג, ראש־השנה של שנת תרפ"ד נדחה, ושנת תרפ"ג (שהיתה שנה פשוטה, לא מעוברת) גדלה ביומיים נוספים, והתארכה למימדים שאיננו יכולים להרשות,²⁴ 356 ימים. זהו הכלל האמור לעיל: "ג־ט־ר"ד בשנה פשוטה - גרוש". היינו: אם מולד תשרי של שנת תרפ"ד חל ביום שבת ועבר את גבול ה־18 שעות, הרי שמולד תשרי בשנה הקודמת חל ביום שלישי ועבר את גבול ה־9 שעות, 204 חלקים,²⁵ ויש לדחות את ראש־השנה שלו ליום חמישי. ומכאן לשנת תרפ"ב: אם ראש־השנה של שנת תרפ"ג נדחה ביומיים מיום שלישי ליום חמישי, הרי ששנת תרפ"ב (שהיתה שנה מעוברת) גדלה ביומיים, וארכה 384 ימים.

לסיכום: **שנת תרפ"ב**²⁶ - ראש־השנה שלה חל ביום חמישי. והיא שנה "שלימה".
שנת תרפ"ג²⁷ - ראש־השנה שלה חל ביום חמישי. והיא שנה "כסדרה". **שנת תרפ"ד**²⁸ - ראש־השנה שלה חל ביום שני. והיא שנה "חסרה".

לפי המסורת שהיתה בידי בן־מאיר, מולד תשרי של שנת תרפ"ד היה 'צעיר' וראש־השנה נקבע ביומו, בשבת. ויש לכך, כמובן, השפעה גם על השנים הקודמות. לשיטתו: **שנת תרפ"ב** - ראש־השנה שלה חל ביום חמישי, והיא שנה "חסרה". **שנת תרפ"ג** - ראש־השנה שלה חל ביום שלישי, והיא שנה "כסדרה". ו**שנת תרפ"ד** - ראש־השנה חל ביום שבת, והיא שנה "שלימה".

23. בן־מאיר כותב לבני בריתו שבבל: "למדנו וירשנו מאבותינו רבן גמליאל הנשיא ורבינו יהודה הנשיא ... נולד תשרי ב־ג־ה־ז [היינו: בימי שני, שלישי, חמישי, או שבת] - רואים אם נשתייר רביע יום חסר אמר"ת חלקים עושין אותו ראש־השנה, ואם חסר במר"ת דוחין אותו". ואילו מתנגדיו לועגים לו: "חשבון אמר"ת במר"ת - אין לו עיקר מדברי חכמים. ואף מי שבדאו מלבו, לא היה יודע בסוד העיבור כלום".

24. ראה לעיל בהערה 21. לכל היותר יכולים אנו לעבר 7 חודשים בשנה, ואז תהיה השנה בת 355 ימים.
 $355 = (5 * 29) + (7 * 30)$.

25. כיון שמולד תשרי תרפ"ד עבר את גבול ה־18 שעות ב־237 חלקים, הרי שגם מולד תשרי תרפ"ג עבר את גבול ה־9 שעות, 204 חלקים ב־237 חלקים. ואכן מולד תשרי תרפ"ג היה ביום שלישי, 9 שעות, 441 חלקים (ג־ט־תמ"א).

26. מולד תשרי שלה חל ביום רביעי, 11 שעות, 533 חלקים (ד־י"א־תתקל"ג).

27. מולד תשרי שלה חל ביום שלישי, 9 שעות, 441 חלקים (ג־ט־תמ"א).

בואו ב'שערי'ו'

בסערת הויכוח ובמהלך כל הימשא-זמתן העיקש כפי שהוא בא לביטוי בחליפת המכתבים בין רס"ג ובן-מאיר, מוזכרים שוב ושוב "ארבעת השערים". אלה הן כלי הניגוח של רס"ג ובהן מתגונן בן-מאיר. מה הן "ארבעת השערים"?

אף כאן, נטריח בהקדמה הקשורה לבנין הלוח העברי. כאמור לעיל, הקביעה באיזה יום בשבוע יחול ראש-השנה מבוססת על חישוב דו-שלבי - בשלב הראשון, מחשבים מתי יחול "מולד הלבנה" של חודש תשרי? ובשלב השני, בודקים האם מועד זה מתאים עם כללי "ארבעת הדחיות". כעת רשאים אנו לטפס אל השלב השלישי, והוא: קביעת השנה - כסדרה, חסרה, או שלימה.

סימן פשוט מסרו בידינו: יש לודא גם את היום בו יחול ראש-השנה של השנה הבאה²⁹; וכששני ימים אלה בידינו - היום בו יחול ראש-השנה הנוכחי והיום בו יחול ראש-השנה הבא - מודדים את הפרש הימים שביניהם (חוץ מימי הקביעה עצמם) וקובעים את אורכה של השנה. אם השנה הנוכחית היא שנה פשוטה (בת 12 חודשים) - הפרש של שני ימים, הוא סימן שהשנה "חסרה"; הפרש של שלושה ימים, הוא סימן שהשנה "כסדרה"; והפרש של ארבעה ימים, הוא סימן לשנה "שלימה". ואם השנה הנוכחית היא שנה מעוברת, ההפרשים גדלים - הפרש של ארבעה ימים, הוא סימן לשנה "חסרה"; חמשה ימים, לשנה "סדורה"; וששה ימים, לשנה "שלימה".

שיטת חישוב זו ידועה לנו מהרמב"ם³⁰. בינוסחה זו משתמשים כל האסטרונומים ומחשבי הלוחות שקמו אחריו לדורותיהם. אולם בתקופה הקדומה, תקופת הגאונים, השתמשו בשיטת חישוב שונה מזו. דרכם של הגאונים היתה "קצרה וארוכה", ואילו דרכו של הרמב"ם "ארוכה וקצרה". שיטת החישוב שהיתה נקוטה בידי הגאונים דורשת פחות פעולות חשבון - "קצרה", אך היא מסורבלת וקשה לזכרון - ומכאן "ארוכה". ואילו שיטת החישוב שנקט הרמב"ם מצריכה יותר פעולות חשבון, אך מבוססת על עקרון פשוט, בלתי מורכב, וקל לזכרון. וכתמיד, הדרך ה"ארוכה וקצרה" - נוחה וידידותית יותר.

28. מולד תשרי שלה חל ביום שבת, 18 שעות, 237 חלקים (ז"י"ח"ר"ל"ז).

29. למולד הלבנה של חודש תשרי הנוכחי מוסיפים ד"ח"תתע"ו בשנה פשוטה, או ה"כ"א"תקפ"ט בשנה מעוברת; את התוצאה בודקים לאור כללי "ארבעת הדחיות".

30. שם פרק ח הלכות ז - ט.

הדרך בה הלכו הגאונים נקראת: "ארבעת השערים"³¹. כיצד עובדת השיטה? בקוים כלליים: על-פי נוסחת "ארבעת השערים", אינך צריך לחשב כי אם את היום בו יחול ראש-השנה הנוכחי, מכאן ואילך כל שעליך לעשות הוא לזכור את כללי "ארבעת השערים". כל 'שער' מכוון כנגד אחד מימי ב'ג'ה'ז (שני, שלישי, חמישי, ושבתי), אלה הן הימים בהם יכול לחול ראש-השנה. אתה 'נכנס' בשער שלך, ושם מופיעה שורה ארוכה של כללים, האומרת בערך כך: אם אתה בשנה זו וזו³² ומולד תשרי חל בתווך שבין שעה פלונית וכך וכך חלקים ועד שעה פלונית וכך וכך חלקים, אזי השנה היא - כזו וכזו (סדורה, חסרה, או שלימה). כאמור - פחות חשבון, יותר כללים לזכרון.

רס"ג טען לבן-מאיר כי כללי "ארבעת השערים" מוכיחים כדבריו. להפתעתו בן-מאיר צטט אף הוא כללי "ארבעת שערים" המצדדים בשיטתו. ב'ספר הזכרון' חושד בו רס"ג כי הוא בדה את ארבעת שעריו מלבו: "ויעש ארבעה שערים אשר לא היו בין ישראל, לא צוים אלקינו, ולא דברום נביאיו, ולא עלו על לב חכמיו".

עם סיומה של המחלוקת ננעלו 'שערי' של בן-מאיר, ונתקבלו אלה של רס"ג, אשר הוכתר - לדורות - כאבי חשבון הלוח העברי. עובדה מעניינת ציינו כותבי הדורות: רבינו תם מאריך בתשובה אודות אמירת 'קרובות' ופיוטים בתוך התפילה, ובתוך דבריו, כאמור - בהקשר אחר לחלוטין, הוא מזכיר את רבי סעדיה גאון בתואר "מפיו אנו חיים, שמסר לנו סוד העיבור"³³...

31. 'שערים' אלו מופיעים - מלבד ממכתבי המחלוקת - במספר מקורות קדומים, אם כי בשינויים קלים, ביניהם: ב'ספר העיבור' לרבי אברהם בר חייא מאמר שני שער תשיעי; בספר 'יסוד עולם' לרבינו יצחק בן יוסף הישראלי מטוליטולה מאמר רביעי פרק י; ב'מדרש שכל טוב' לר' מנחם בר' שלמה פרשת בא על הפסוק "החדש הזה לכם". (מעניינת הפתיחה: "החדש - דרשי ליה רבנן בלשון נוטריקון, החדש: הנה חשבון ד' שערים. ומאי ניהו? וכו'"); רבי יוסי אלנהרואני, בתקופת הגאונים, אף חיבר עליהם פיוט מיוחד להקל על החזרה והשינון, נדפס לראשונה ב'כרם חמדי' (חלק ט עמודים 42 - 41) ולאחר-מכן בכתב העת הצרפתי R. E. J. (כרך מב, 1901, עמודים 210 - 178) עם ביאורו של אברהם עפשטיין.

32. 19 שנות המחזור מחולקים ב'שערים' לארבעה סוגי שנים: שנים מעוברות (שהם: ג'ז'ח, א'ד'ז'ט); שנים שהם ערב מעוברת ולא מוצאי מעוברת (שהם: ב'ה'י, ג'ז); שנים שהם ערב מעוברת ומוצאי מעוברת (שהם: ז, י"ח); ושנים שהם מוצאי מעוברת ולא ערב מעוברת (שהם: א'ד'ט, ב'ה).

33. תשובה זו נדפסה ב'שבלי הלקטי' הלכות תפילה סימן כח. ובתוך התשובה: "וכבר נחלקו על ה'קרובות' ר' יוסף טוב-עלם עם ר' אליהו הזקן, ועלתה בידם - דמות, משום דמצוה מן המובחר ועל ידם אדם מכוין את לבו לשמים... ושמעתי מאבא מארי ששמע מרבתי ששפייט ר' אלעזר [הקליר] וחיית אשר הנה מרובעות פנים בכסאי [בקדושת 'כתר' במוסף ליום ראשון של ראש-השנה] ליהטה

שאלת ה'סמכות'

בהבזק־מחשבה ראשון מחזירה אותנו מחלוקת רס"ג ובן־מאיר להתרחשות דומה שארעה שנים רבות קודם - מחלוקת רבן גמליאל ורבי יהושע. במסכת ראש־השנה³⁴ מתואר המעשה ש"באו שניים ואמרו: ראינהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה", רבן גמליאל קיבלם וקבע ראש־חודש ביום השלושים, ואילו רבי יהושע הסכים לדעת רבי דוסא בן הורכניס שעדי שקר הן, ויש לעבר את החודש, "היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה". גם שם עלולה היתה לפרוץ תבערה איומה - שני גדולי עולם במחלוקת כה עקרונית זהו מצע פורה לסערה רבתי. אך בניגוד לכאן, שם הוכרעה המחלוקת במהירות - "שלח לו רבן גמליאל: גוזרני עליך שתבוא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום־הכיפורים שחל בחשבונוך!... נטל מקלו ומעותיו בידו, והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום־הכיפורים להיות בחשבונו. עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו ואמר לו: בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי - בחכמה, ותלמידי - שקבלת את דבריי". העובדה שחלוקת התפקידים והסמכויות היתה ברורה, הביאה לפתרון מהיר, ומנעה מחלוקת ו"כיתתיות". רבן גמליאל - נשיא, ורבי יהושע - אב־בית־דין; קביעת החודשים והשנים - מסורה בידי הנשיא, ורבי יהושע עם כל גדלותו וענקיותו הרוחנית הרכין ראש בפני "השופט אשר יהיה בימים ההם", הוא הסמכות ההלכתית הקובעת באותו דור.

אבן הנגף במחלוקת רס"ג ובן־מאיר היתה שאלת "הסמכות". אין חולק, כי בימי תפארתה, היתה ארץ־ישראל מקור ה"סמכות". הלכה ברורה היא: ש"אין מעברין את השנים אלא ביהודה"³⁵. אף לאחר שחרב המקדש ידעו הכל³⁶ ש"מציון תצא תורה" - עיבור השנים וקביעת החודשים מסור ביד בית־הדין־הגדול שבירושלים וממנו יצאה הוראה לכל תפוצות ישראל. בתחילה היו מפרסמים את קידוש־החודש על־ידי משואות, לאחר־מכן על־ידי שליחים, ובתקופה מאוחרת יותר היו שולחים אגרות אל הקהילות ובהם פירסמו את קביעתם. עיניהם של ישראל בעולם כולו היו נשואות לירושלים, שכן חגיגה ומועדיהם תלויים היו במה שנקבע בירושלים. גם כאשר עברו

האש סביביו, ומפי רבותיו גאוני לותיר שמע כן... וגם רבינו סעדיה שםפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר...".

34. פרק שני משניות ח-ט; כה ע"א.

35. סנהדרין יא ע"ב.

36. ברכות סג ע"ב; ראה שם במהרש"א ובצ"ח.

להשתמש ב'לוח', וכבר לא היה צורך בדרישת וחקירת עדי ראיה והכל התנהל על-פי חשבון ידוע וכללים קבועים מראש, עדיין חישוב ה'לוח' נעשה בירושלים.

עם דלדול הישוב היהודי בארץ-ישראל, ופריחת מרכזי התורה בבבל, התעוררה שאלת ה"סמכות". בעת הסכסוך בין רס"ג ובן-מאיר עלתה שאלה זו במלוא עוזה. בן-מאיר טען: "אתם יודעים שהנביאים הראשונים והחכמים נמנעו מלעבר בחוצה לארץ... ומכלל כל הדברים הללו - יש הרשות לחבורת ארץ-ישראל על חכמי בני הגולה, ואין לבני הגולה רשות על בני ארץ-ישראל"³⁷. לעומתו, טענו חכמי בבל כי ה'לוח' ודרכי החישוב נמסרו לכלל ישראל, ורשות נתונה לכול לחשב ולקבוע חודשים ולעבר שנים. אכן היה לעולמים, "הראשונים, היו שולחים ודורשין מרבתינו של ארץ-ישראל קביעת חודשי שנה בשנה, לפי שלא היו בקיאים בסדר העיבור כמותן, לפיכך היו כותבין אליהם. אבל מן שנים רבות כבר עלו כמה חכמים מבבל אל ארץ-ישראל, ודקדקו עם חכמי ארץ-ישראל בסוד העיבור, ופשפשו וחיפשו בזו, עד שנתבוננו בו יפה יפה, וכבר הם קובעים חודשים בבבל זה שנים רבות לבדם... הנה נא יש בישיבות זקנים שהגיעו לגבורות, וגם הזקינינו מאד, וכולם אין אחד מהם זוכר שהוצרכו אנשי בבל לשאול עיבור שנים וקביעת חודשים מארץ-ישראל"³⁸. שאלת ה'סמכות' - אמנם היתה סוגיה צדדית, לא במוקד הסערה, אך היא זו שמנעה את ההכרעה בסוגיית "מולד זקן" וגרמה לפילוג.

סביר מאד להניח שערעורו של בן-מאיר על סמכותם של חכמי בבל, והרצון מצידם להשיב את ההגמוניה השיפוטית למרכזי התורה שבבבל, היה גם המאיץ לפיוס בין שני ראשי הישיבה בפומפדיתא. איחוד השורות שנערך באותה שנה, בשלהי שנת תרפ"ב, הביא לקיצו של סכסוך בן שש שנים, כפי שמתאר רב שרירא גאון בסיום אגרתו המפורסמת.

סודו של בן-מאיר

התעלומה הגדולה ביותר בפרשייה זו, היא: מנין שאב רבי אהרן בן-מאיר גאון את תוספת תרמ"ב החלקים לגילו של המולד הזקן? טובי המוחות בקרב קהיליית

37. מתוך אגרת ששלח בן-מאיר אל בני בריתו בבבל. נדפס לראשונה על-ידי חוקר ספרות הגאונים אברהם-אליהו הרכבי בספרו 'זכרון לראשונים' כרך ה עמוד ריג.

38. מתוך אגרת ששלח אחד מחכמי בבל אל בן-מאיר. נדפס לראשונה בכתב העת בשפה האנגלית Jewish Quarterly Review כרך 14, 1902, עמודים 56 - 52; ובסדרה החדשה כרך 5 מעמוד 546 והלאה. אגרת זו הובאה ב'אוצר הגאונים' מסכת סנהדרין (יב ע"ב) אות רטו.

האסטרונומים ניסו לפצח את ה'קוד' החדש והמקורי לבן-מאיר - י"ח שעות ותרמ"ב חלקים. המסורת שהיתה בידי חכמי בבל ורבי סעדיה גאון - מקורה, לדעת רבים, בברייתא של "סוד העיבור" וכפי שביארה רבי זירא במסכת ראש-השנה: ³⁹ "נולד קודם חצות - בידוע שנראה סמוך לשקיעת-החמה, לא נולד קודם חצות - בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת-החמה". אבל מנין לתרמ"ב חלקים נוספים?

שתי גישות לחוקרים ⁴⁰: מהם הסבורים כי בן-מאיר טעה. אלה מנסים לעלות על עקבות הטעות, היכן מעד וכשל. האם התחלף לו בין כלל זה לכלל אחר הקשור לתרמ"ב חלקים, או שמא המרחק וחילופי השעות שבין בבל לארץ-ישראל הטעוהו, וכיוצא בהשערות מעין אלה. אחרים סבורים כי אין כאן 'טעות' אלא 'מחלוקת'. חישובים מסויימים ושיקולים, כאלה או אחרים, הובילו אותו למסקנה שלו. ואלה מנסים לפענח את החישובים ומערכת השיקולים שעמדו בפני בן-מאיר.

בן-מאיר עצמו טוען שמדובר כאן ביכללי שאינו חדש, והוא "ענין שלמדנו וירשנו מאבותינו". ⁴¹ השאלה היא: האם זו כל האמת, או אולי רק חלק ממנה? אם זו כל האמת, ומסורת זו בידיו מאבותיו ואבות-אבותיו עד רבי יהודה הנשיא - מדוע לא נתגלעה המחלוקת שנים קודם-לכן? ⁴² מעדותו של אחד מחכמי בבל אנו למדים: ש"קובעים חדשים בבבל זה שנים רבות לבדם, וגם חכמי ארץ-ישראל מחשבים וקובעים חדשים לבדם, וכבר בכל השנים האלה - עלה חשבונם אחד, לא נמצא ביניהם חילוף, אלא החשבון על מכונו ועל תיקונו, ומועדים מתקדשים חוקה אחת ותורה אחת" ⁴³? ואם בן-מאיר נאחז במסורת אבותיו רק כתשובה חלקית, וביקש להסוות את שיקוליו וכוונותיו האמיתיים - מדוע באמת לא יגלה אותן?

חידה סתומה זו מרתקת את ה'יתוכנים' ומעסיקה אותם רבות. מלל רב הוקדש לכך, דיו רב כיסה גליונות ארוכים בחתירה עיקשת לגלות את סודו של בן-מאיר, אך אין בכל אלו כדי לפזר את הערפל הסמיך המאפיל על נושא זה. כל שנאמר ונכתב בנושא, נכלל באותה קטגוריה: "השערה" - "ספקולציה". המידע המצוי כיום בידינו והתעודות

39. כ ע"ב.

40. החשובים והמרכזיים שכתבו בנושא זה, הם: אברהם עפשטיין, חיים יחיאל בורנשטיין, פרופסור דוד-משה קאסוטו, הרב יונה מרצבך והרב מנחם מענדל כשר. ראה בביבליוגרפיה המצורפת.

41. מתוך המכתב הנזכר לעיל הערה 37.

42. הפעם הקודמת שעלולה היתה לפרוץ מחלוקת דומה, היתה 140 שנה קודם, בשנת ד' אלפים תקמ"ד - חל מולד תשרי ביום שני, 18 שעות, 521 חלקים. לפי רס"ג יש לקבוע את ראש-השנה ביום שלישי, ולפי בן-מאיר יש לקבוע ביום שני. ויש לכך השלכה על השנה הקודמת: לפי רס"ג, שנת תקמ"ג - "שלימה" ותקמ"ד - "כסדרה"; ולפי בן-מאיר, שנת תקמ"ג - "כסדרה" ותקמ"ד - "שלימה".

43. מתוך המכתב הנזכר לעיל הערה 38.

שנחשפו מאפשרים לנו רק לנחש מה היו מניעיו של בן-מאיר, לא מעבר לכך. כמובן, שלכל אמירה ולכל השערה - סימוכין מחד, ופירויות מאידך. ראש ישיבת ארץ-ישראל לקח עמו את סודו, ולעת-עתה, דעתו נותרה עלומה.

ביבליוגרפיה נוספת בנושא:

- * "מחלקת - רב סעדיה גאון ובן-מאיר" - לחיים-יחיאל בארנשטיין. הופיע כמאמר ב"ספר היובל" לכבוד נחום סוקולוב; ולאחר מכן נדפס בהרחבה כספר בפני עצמו.
- * "המחלוקת בין בן-מאיר וישיבות בבל" - מאמרו של אברהם עפשטיין. הופיע בכתב העת 'הגרן', ספר חמישי, עמודים 142 - 118, בארדיטשוב תרס"ו; ולאחר-מכן בספרו 'מקדמוניות היהודים' עמודים תכ - תמא, תשכ"ה; ושוב נאסף ב'תורתן של גאונים' בעריכת יצחק יודלוב ושלמה-זלמן הבלין, כרך א, פרק יא, עמודים 105 - 126.
- * "על מה נחלקו רב סעדיה גאון ובן-מאיר?" - מאמרו של פרופסור משה-דוד קסוטו. הופיע בספר הזכרון 'רב סעדיה גאון' - קובץ תורני-מדעי שיצא לאור למלאות אלף שנים לפטירתו, עמודים שלג - שסד.
- * "קביעות השנים: המחלוקת בין רס"ג לבין בן-מאיר" - להרב יונה מרצבך, הופיע בכתב העת 'סיני' - ('מחוסר אכסניא אחרת" - כלשונו במכתב שהתפרסם ב'עלה יונה', עמוד נה) כרך טז, עמודים רלו - רמא, תחת הכותרת "עוד על המחלוקת בין רס"ג ובן-מאיר"; ולאחר-מכן בספרו 'עלה יונה', עמודים מח - נד.
- * "קורות חשבון העבור" - לצביה-הירש יפה, פרקים כו - כח, ירושלים תרצ"א.
- * "אוצר ישראל" - אנציקלופדיה, ערך 'בן-מאיר', כתוב בידי צביה-הירש יפה, מחבר ספר "קורות חשבון העיבור".
- * "תורה שלמה" - להרב מנחם-מענדל כשר, כרך יג, פרק תשיעי, עמודים קכד - קכח.